

Bacchus en Ariadne in het park van Huis te Manpad

Barbara Joustra

Ze behoren tot de hoogtepunten van de Nederlandse 18de-eeuwse tuinsculpturen: Bacchus en Ariadne, achter het huis ter weerszijden van de middenas op Het Manpad. Ze zijn gesigineerd door beeldhouwer en stuc kunstenaar Jan van Logteren en voorzien van de datum 1734. Aan de niet gesigineerde beelden Apollo en Diana in de portieken van de bouwhuizen op het voorplein heeft Dennis de Kool een interessant betoog gewijd met een mogelijke toeschrijving van deze werken aan de beeldhouwer Michiel Emanuel Shee. Een nadere toelichting op de beelden van Jan van Logteren in relatie tot de bouwgeschiedenis van Het Manpad volgt hier.

▼ *Bacchus en Ariadne zijn, net als de andere tuinbeelden op Huis te Manpad, schoongemaakt, waar nodig gerestaureerd en voorzien van een tegen weersinvloeden beschermende laag.*

Hoewel de tuinkunst in de achttiende eeuw binnen Europa tot een belangrijke kunstvorm uitgroeide en tuinsculpturen daarvan een wezenlijk onderdeel vormden, met name in de eerste helft van die eeuw, zijn er in Nederland helaas veel objecten verloren gegaan, verplaatst, of verkocht naar het buitenland. Dat maakt de bewaarde collectie op het *Huis te Manpad* des te waardevoller. Natuurlijk heeft ook deze collectie gedurende de opeenvolgende bewoners veranderingen ondergaan en maken overdrachtsaktes melding van tuinbankjes, siervazen en andere decoraties die er niet meer zijn.

In 2012-2013 heeft de Stichting Huis te Manpad een groot deel van de tuinsculpturen en stenen elementen op de buitenplaats laten restaureren. Naast de vier genoemde beelden, gaat het om een monumentale, vroeg 18de-eeuwse tuinvaas, gesitueerd in de middenas

achter het huis, de vier siervazen op de zuilen van het entreehek, alsmede de tekstvelden op die zuilen en de schampalen daarvoor, het gedecoreerde attiek boven het noordelijk gelegen bouwhuis (boven het portiek van Apollo), twee vazen op het hek van de moestuin, de sokkel van de zonnewijzer en dekplaten van hondengrafjes. Deze specialistische klus werd uitgevoerd door de firma Snoep en Vermeer uit Amsterdam. Alle objecten werden schoon gemaakt, waar nodig gerepareerd en daarna voorzien van een bescherm laag. Zo kregen de vier zandstenen tuinbeelden een speciale coating om ze voor de komende decennia tegen aantasting door weer en vuil te beschermen.

Het park van Speelman

Afgezien van de hondengrafjes, die uit de tweede helft van de negentiende

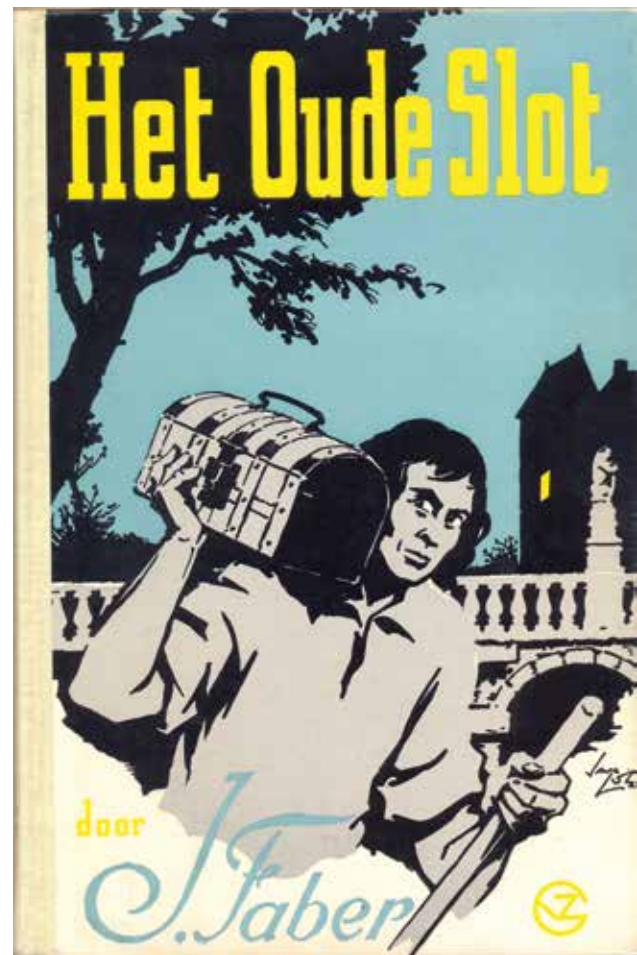
Het geheim van het Oude Slot Marc de Bruijn

Een familiegeheim uit de tijd van Cromwell, opgelost bij de bevrijding in 1945. Dat is de ondertitel van *Het Oude Slot*, een spannend jongensboek dat ons niet alleen veel leert over de geschiedenis van het Oude Slot, maar ook over Heemstede rond de bevrijding.

Het boek *Het Oude Slot* verscheen in 1948 bij G.B. van Goor Zonen's Uitgeversmaatschappij N.V. te Den Haag en vertelt het verhaal van een typisch onderwerp voor spannende jongensboeken: een schat die kwijtraakt en weer ontdekt wordt. Het eerste deel van het boek speelt zich af in Heemstede en Engeland in de 17de eeuw en handelt over de familie Graver, woonachtig op het Oude Slot en in dienst van raads-pensionaris Johan de Witt, opvolger van Adriaan Pauw. Via allerlei verwikkelingen in Engeland met de familie Kerr wordt een goudschat begraven bij een boom nabij de brug (de bekende Vredesbrug, 'Pons Pacis') bij het Oude Slot in Heemstede. De exacte plaats raakt vergeten, maar er zijn wel twee aanwijzingen in rebusvorm op papier. De ene is in de handen van de familie Graver, die generatie op generatie op het slot blijft wonen en daar regelmatig zonder resultaat naar de schat spit (knipoog naar de familienaam). De andere aanwijzing is in het bezit van de familie Kerr, die uit het oog raakt door emigratie naar Canada. In het tweede deel van het boek, dat zich afspeelt aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, komt een nazaat, Alex Kerr, als Canadees bevrijder naar Heemstede. Dan kunnen de aanwijzingen worden gecombineerd en wordt de schat met behulp van Ab en Gert, twee Heemstedse jongens van een jaar of twaalf, opgegraven.

Typisch Heemsteeds

In het boek leren we door de lotgeval- len van de familie Graver flink wat over het Oude Slot en Heemstede in de 17de eeuw rondom Adriaan Pauw, rond de

Franse tijd en Napoleon en rond 1850 bij de drooglegging van de Haarlemmer-meerpolder en de bouw van het gemaal de Cruquius.

Het meest interessant is echter het tweede deel van het boek, dat zich afspeelt in Heemstede rond de bevrijding van de Duitsers. Dan zie je aan details dat de schrijver de buurt goed kende. Omdat de schat begraven is tussen de wortels van een boom kunnen we uitgebreid lezen over illegaal houtkappen in Bosbeek en Groenendaal aan het einde van de oorlog, over de Wilhelmina-linde aan

▲ Haneboeken werden vanaf de zestiende eeuw gebruikt. Dit haneboekje (Amsterdam, David le Jolle) is van 1814.

ook niet kon lezen of schrijven. Richtlijnen hoe er met de kleintjes moest worden omgegaan waren er toen ook nog niet. Je kon dus als kleuter pech of geluk hebben, al naar gelang de kwaliteiten van de schoolmatres aan wie je een paar uur per dag was overgeleverd. De matres hield school op eigen initiatief en voor eigen rekening. De ouders betaalden een of twee centen per dag en soms kregen de kleintjes een extra centje mee om bij de matres snoep te kunnen kopen.

Justus van Effen (1684-1735) had in een van zijn cursiefjes (nu zouden we dat columns noemen) geen goed woord voor de schooltjes over. *‘Wat de kleinkinderschooltjes betreft, zij konden een groote nuttigheid hebben, indien zij goed waren ingericht. Maar helaas! Doorgaans zijn het enge vertrekjes, waar de teedere kinderen, gemeenlijk te vroeg derwaarts gezonden, een ongezonde lucht inademen, met gebrek aan de zoo noodige beweging.*

De manier van onderwijs is bijna algemeen de volgende: de schoolmatres, in de regel een bejaarde vrouw, heft het Onze Vader, het Geloof en de Tien geboden op zekeren temenden en zingenden toon aan en wordt door alle kinderen gevolgd, die dit ieder op zijne wijze nazingen. [...] Dan komt de trommel met koekjes voor den dag en de matres houdt uitdeling.

Na het genot dier versnapering vangt het schoolwerk weer aan. Het a-b wordt opgezegd, er wordt gespeld, gespeeld, gepraat, alles dooreen.’

In onze omgeving zal het er in sommige gevallen niet anders aan toe zijn gegaan, maar het is te hopen dat Van Effen meer de uitzondering dan de regel beschreef.

Onderzoeken en regels

Door toedoen van de in 1784 opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen - een landelijke vereniging die zich ten doel stelde het welzijn van de mensen te bevorderen - werd in 1801 de eerste onderwijswet opgesteld. De wet had vooral betrekking op het lager onderwijs aan kinderen vanaf zes jaar, de matressenschooltjes vielen er vooralsnog niet onder. Dankzij de inspanningen van de Friese schoolopziener H.W.C.A. Visser kwam er in 1807 een aanvulling op voornoemde wet, waarin onder andere werd bepaald dat de matressen een examen in lezen en schrijven moesten afleggen. Schoolopzienaars en gemeentebestuurders moesten er op toezien dat deze regels werden nageleefd. Dat was lang niet altijd het geval, zodat het nog vele jaren gebeurde dat bakkers, naaisters of kosterweduwen die te oud waren om

► Bericht in het Haarlems Dagblad van 27 mei 1927.

kreeg. Ondanks de verbetering van het railsysteem kwamen ontsporingen nog steeds voor. In 1922 kwam zelfs een stoomlocomotief met de machinist in de Bennebroekervaart terecht. De passagiers kwamen met de schrik vrij omdat de koppeling tussen de locomotief en de wagons brak waardoor de wagons op het spoor bleven staan.

▲ Foto uit de Katholieke Illustratie, gemaakt in 1922. Een stoomlocomotief is halverwege de Bennebroekerlaan ontspoord en ligt in de Bennebroekervaart.

► Vlak voor de kruising met de Schoollaan-Binnenweg ging het spoor op de Bennebroekerlaan een verhoging op, om de bocht over de hoger gelegen Bennebroekerbrug te kunnen maken.

sagiers ledematen kwijt omdat ze met de tram in aanraking kwamen. Op elk balkon hing een bordje met de waarschuwing: 'Let op de bogen [bochten], houdt u vast'. De open balkons waren slechts met een ketting afgesloten. 'De Bello' was een andere naam die de dorpingen voor de tram bedacht hadden vanwege het onophoudelijk belgeklingel door de machinist om te waarschuwen voor aankomend gevaar.

▲ Tegeltafels met dichtregels van Beets zijn te vinden op huizen aan het Wilhelminaplein, in de Bosboom Tousseintlaan en de Nicolaas Beetslaan.

'Een mens lijdt dikwijls 't meest'

Als bekendste gedicht van Beets wordt vaak genoemd 'Een mens lijdt dikwijls 't meest / door 't lijden dat hij vreest, / doch dat nooit op zal dagen./ Zoo heeft hij meer te dragen/ dan God te dragen geeft. / Het leed dat drukt is niet zo zwaar/ als vrees voor allerlei gevaar. / Doch komt het eens in huis, / dan helpt God altijd weer / en geeft Hij kracht naar kruis.' Dit gedicht blijkt echter helemaal niet van Beets te zijn en het is onbekend van wie wel.

Indrukwekkend is het gedicht 'De moerbeitoppen ruischten' dat Beets op hoge leeftijd schreef en dat werd gepubliceerd in zijn laatste dichtbundel *Dennenaalden* uit 1903. Het geeft een beeld van het diepe geloof van de dichter en dominee: 'God ging voorbij / neen, niet voorbij, Hij toefde / Hij wist wat ik behoefde / En sprak tot mij / Sprak tot

mij in den stillen / den stillen nacht. / Gedachten, die mij kwelden / vervolgden en ontstelden / verdreef hij zacht. / Hij liet zijn vrede dalen / op ziel en zin. / 'k Voelde in zijn vaderarmen / mij koestren en beschermen / en sluimerde in. / Den morgen, die mij wekte / begroette ik blij. / Ik had zoo zacht geslapen / en Gij, mijn Schild en Wapen, / waart nog nabij.'

Voor wie zin heeft, is er op www.gedichten.nl en op www.dbnl.nl (de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren) een groot aantal gedichten van Beets te lezen en ook de *Camera obscura*.

Kerk en grafmonumentje

De kerk waar Beets op de kansel stond om te preken, staat nog altijd op het Wilhelminaplein, destijds Kerkplein geheten. In de consistoriekamer hangt een portret van Beets met de kerk op de achtergrond. De voormalige pastorie

Heemstede in Beets' gedichten

Dankzij het digitale tijdperk kunnen we ook gemakkelijk de gedichten vinden, waarin Beets het over Heemstede heeft, bijvoorbeeld 'Wanneer de kinderen groot zijn' uit 1858: 'Ons huwlijksreisje, liefste, was kort en gauw gestuit! / Wij reisden naar de pastorie van Heemsteê: daarmee uit! / Nog nooit zijn wij tezamen eens ver van huis gegaan / maar als de kindren groot zijn, dan vangt ons reizen aan.' Aan het einde van het gedicht blijkt, dat dit reizen nooit zal komen en de moeder de kinderen nooit groot zal zien worden, omdat ze dan al overleden is. Dat was in de realiteit ook zo gebeurd: Beets' echtgenote was twee jaar voordat hij dit gedicht schreef overleden. Het echtpaar was toen al naar Utrecht verhuisd.

Een ander Heemsteeds gedicht is 'Het boertje van Heemstede' dat begint met 'Daar kwam een boertje getogen / van Heemstee naar de Glip / Zijn hoedje stond in zijn oogen / en treurig hing zijn lip', om dan vervolgens uit te komen op een huwelijksaanzoek van het boertje Jan Sijmen aan de mooie Neeltje.